

Kurban Durmuşoğlu

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bayburt/Türkiye
Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Bayburt/Türkiye

eposta: kdurmusoglu@bayburt.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5847-1209> - RorID: <https://ror.org/050ed7z50>

Atıf/Citation: Durmuşoğlu, Kurban. 2026. İlhanlı Yönetiminde Bürokratik Devamlılık: Zengî/Feryûmedî Ailesi Üzerine Bir İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 14/1, 324-335. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1806100>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	18.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	21.01.2026
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2026

İLHANLI YÖNETİMİNDE BÜROKRATİK DEVAMLILIK: ZENGÎ/FERYÛMEDÎ AİLESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Cengiz Han'ın torunu Hülegü tarafından İran merkezli şube bir Moğol devleti olarak kurulan İlhanlılar, Horasan bölgesine siyasî, askerî ve idarî bakımdan özel bir önem atfetmiştir. Horasan, İlhanlılar döneminde stratejik ve idarî açıdan ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuş ve bu nedenle bölgenin idarî teşkilatı ile bürokratik yapısı devletin genel siyasî stratejisi içinde önemli bir rol oynamıştır. Bu makale, İlhanlılar döneminde Horasan bölgesinde bürokratik sürekliliğin, idarî geleneklerin ve yerel elitlerin devlet mekanizmasına dâhil edilmesinin kurumsal bir örneği olarak Zengî/Feryûmedî ailesini incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, Moğol istilâsının ardından İlhanlıların İran coğrafyasındaki siyasal hâkimiyetlerini meşrulaştırma ve pekiştirme sürecinde yerleşik İran bürokratik geleneğiyle kurdukları ilişkilerin niteliğini bir aile örneği üzerinden analiz etmektir. Bu bağlamda Zengî/Feryûmedî ailesinin kökenine dair rivayetler, tarihî, biyografik ve edebî kaynakların verileri doğrultusunda değerlendirilmekte; ailenin önde gelen mensuplarının idarî kariyerleri, atandıkları görevler, yürüttükleri mâlî, idarî ve siyasî faaliyetler ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Çalışmada özellikle İlhanlı idaresi altında bu ailenin birkaç kuşak boyunca vezirlik, müstevfilik ve diğer yüksek dereceli görevlerde bulunmasının Moğol yönetiminin yerel unsurlarla kurduğu pragmatik ittifakları nasıl kurumsallaştırdığına ışık tuttuğu vurgulanmaktadır. Bu durum İlhanlıların yalnızca askerî güç ve siyasî baskı yoluyla değil aynı zamanda İran'ın köklü idarî mirasını dönüştürerek yeniden nasıl etkin bir biçimde kullandığını ve yerli bürokratik kadrolarla iş birliği içinde yönetimlerini sürdürdüklerini göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, Zengî/Feryûmedî ailesi örneği üzerinden İlhanlı idarî yapısında yerli geleneklerin sürekliliğini Moğol sonrası İran'da bürokratik meşruiyetin yeniden inşasını ve devlet-toplum ilişkilerinin çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlhanlılar, Horasan, Zengî/Feryûmedî ailesi, Bürokratik süreklilik

BUREAUCRATIC CONTINUITY UNDER THE İLKHANİD RULE: A STUDY ON THE ZANGĪ/FARYŪMADĪ FAMILY

Abstract

This study examines the Zangî/Faryûmadî family as an institutional case illustrating bureaucratic continuity, administrative tradition, and the integration of local elites into the state apparatus of Khurasan under the Ilkhanids. Founded by Hülegü, the grandson of Chinggis Khan, as a Mongol dynasty centered in Iran, the Ilkhanid state attached particular political, military, and administrative significance to Khurasan, which occupied a strategically and administratively prominent position. The article analyzes how the Ilkhanids, following the Mongol conquest, sought to legitimize and consolidate their rule in Iran by engaging with and adapting established Iranian bureaucratic traditions. Drawing from historical, biographical, and literary sources, this study investigates the origins of the Zangî/Faryûmadî family, the administrative careers of its prominent members, their appointments, and their fiscal, administrative, and political activities. The family's sustained service across several generations in high-ranking offices, such as wazîr and mustawfî, demonstrates the institutionalization of pragmatic alliances between the Ilkhanid state and local elites. The study argues that Ilkhanid governance relied not solely on military power and political coercion but also on the transformation, revitalization, and effective utilization of Iran's longstanding administrative heritage through collaboration with native bureaucratic cadres. By focusing on the Zangî/Faryûmadî family, the study highlights the continuity of local traditions within the Ilkhanid administrative system, the reconstruction of bureaucratic legitimacy in post-Mongol Iran, and the multilayered dynamics of state-society relations.

Keywords: Ilkhanids, Khurasan, Zangî/Faryûmadî family, Bureaucratic continuity

Giriş

İlhanlılar, XIII. yüzyılın ortalarında İran coğrafyasında siyasî hâkimiyet kurduklarında bölgenin mevcut idarî, kültürel ve entelektüel birikiminden yararlanma yolunu benimsemiştir. Farklı etnik ve kültürel yapıları sahip geniş bir coğrafyada istikrar sağlama amacıyla hareket eden İlhanlı yöneticileri özellikle İran'ın yerleşik ve köklü bürokratik geleneklerine sahip yerel unsurlarına devlet teşkilatında önemli görevler vererek bir tür bütünleşme politikası uygulamıştır. Bu durum sadece merkezi otoritenin güçlendirilmesi bağlamında değil aynı zamanda yerel seçkinlerin mevcut iktidar yapısına dâhil edilerek siyasî ve idarî düzeyde iş birliği sağlanması açısından da dikkate değerdir. İlhanlı yönetiminin bu yaklaşımı tesadüfî bir gelişme olmayıp bilinçli ve planlı bir siyasî stratejinin yansımasıdır.

İlhanlılar bölgeyi yakından tanıyan ve idarî tecrübeye sahip yerel unsurları görevlendirerek yönetim mekanizmasında süreklilik ve istikrar sağlamıştır. Buna karşılık söz konusu yerel aktörler merkezî otoriteyle kurdukları yakın ilişkiler sayesinde siyasî nüfuzlarını artırmış ve İlhanlı Devleti'nin sunduğu idarî ve ekonomik imkânlardan yararlanma fırsatı elde

etmiştir. Bu durum sadece bireysel değil bazı aileler aracılığıyla kurumsal ve süreklilik arz eden bir karakter kazanmıştır. Bu çerçevede özellikle iki aile dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki İlhanlı bürokrasisinde önemli görevler üstlenen Cüveynî ailesidir. Bu aile hem tarih yazıcılığı hem de üst düzey idarî görevleriyle İlhanlı yönetiminde belirleyici roller oynamıştır (Boyle, 1991: 606-607; Bilgin, 1993: 140-141; Dayı, 2018: 96-107). Diğer önemli aile ise Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî'nin mensubu olduğu ailedir. Reşîdüddîn, yalnızca İlhanlı sarayında vezirlik gibi üst düzey görevlerde bulunmakla kalmamış öte yandan kaleme aldığı tarihî eserlerle de dönemin ilmî ve siyasî hayatına yön vermiştir (Morgan, 1995: 443-444; Özgüdenli, 2008: 19-21). Bu bağlamda zikredilmesi gereken bir diğer önemli aile ise Zengî/Feryûmedî ailesidir. Kâşânî'nin aktardığına göre bu aile mensupları beş kuşaktır vezirlik görevini sürdürmekte olup İlhanlı idarî yapısında önemli bir yer tutmuştur (Kâşânî, 1348hş: 154). Bu ifade yalnızca bireysel başarıların değil aynı zamanda belirli ailelerin İlhanlı siyasetinde kalıcı ve etkili roller üstlendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. İlhanlı Devleti'nin İran'daki yerel elitleri yönetim kademelerine dâhil etme politikası hem merkezi otoritenin güçlendirilmesi hem de mevcut bürokratik geleneklerin sürekliliği açısından kritik bir rol oynamıştır. Bu süreçte öne çıkan ailelerin faaliyetleri dönemin siyasî-toplumsal yapısını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

1. Zengî/Feryûmedî Ailesinin Tarihsel Kökeni ve Soy Bağları

İlhanlı devlet sisteminde önemli bir yere sahip olan Zengî/Feryûmedî ailesinin kökeni Jackson (2022: 402) tarafından IX. yüzyılda Horasan bölgesinde hüküm sürmüş olan Tâhirîler hanedanına dayandırılmaktadır. Ancak Jackson bu iddiayı destekleyici somut bir kanıt sunmamaktadır. Bu iddia tarihsel açıdan olası görünmekle birlikte kesin kanıtlarla desteklenmemektedir. Bu bağlamda Zengî/Feryûmedî ailesinin şeceresine dair en kapsamlı bilgi Muhammed b. 'Ali en-Nâmûsî'l-Hivârîyyî'l- Feryûmedî'nin kaleme aldığı Kitâbu'l-Hikme fi'l-Ed'iyeti ve'l-Mev'ızeti li'l-Ümmeti adlı yazmada yer almaktadır. Abbâs İkbâl söz konusu eserin tanıtımına dair bir makale kaleme almıştır. İkbâl'in aktardığına göre Muhammed eserini Hâce 'Alâ'üddîn Muhammed Feryûmedî'ye ithaf etmiştir. Ayrıca bu eserde Muhammed tarafından nakledilen Zengî/Feryûmedî ailesinin şeceresini içeren bilgileri okuyuculara sunmuştur. Buna göre kaynaklarda adı geçen ve Moğollar içerisindeki ilk görevli olarak tespit edilen İzzüddîn Tâhir'in şecere silsilesi Zengî'ye, Zengî'nin ise Tâhir'e nispet edilmesiyle şekillendiğini ortaya koymuştur (İkbâl, 1328hş: 127-131) Ancak İkbâl'in bu incelemesinde, söz konusu aile ile Horasan bölgesinde IX. yüzyılda hüküm sürmüş Tâhirîler hanedanı arasında doğrudan bir bağ kurmadığı görülmektedir. Dolayısıyla yalnızca ailenin atalarının isimlerinden hareketle onları Tâhirîler hanedanına dayandırmak ilmî bakımdan zayıf bir bağlantı olarak değerlendirilmelidir.

Erken dönem Moğol kaynakları arasında yer alan Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-Güşâ ve Reşîdüddîn'in Câmi'u't-Tevârîh adlı eserleri, İzzüddîn Tâhir'den bahsetmekle birlikte ne

İlhanlı Yönetiminde Bürokratik Devamlılık: Zengî/Feryümedî Ailesi Üzerine Bir İnceleme

Cüveynî (1329hş: c. II, 256) ne de Reşîdüddîn (1373hş: c. II, 984) onun ismini “Zengî” veya “Feryümedî” sıfatlarıyla anmamaktadır. Bu noktadaki belirsizliği Vassâf (1346hş: 72) gidermekte ve İzzüddîn Tâhir’in oğlunun ismini Vecîhüddîn Zengî Feryümedî olarak kaydetmektedir. Bu durum, Abbâs İkbâl tarafından aktarılan şecere bilgisi ile de örtüşmektedir.

Zengî/Feryümedî ailesi, Horasan bölgesine bağlı Cüveyn vilayetinin merkezi konumundaki Feryümed kasabasından gelmektedir. Feryümed, başlangıçta Beyhak’a bağlı olmuş sonrasında Cüveyn’e dâhil edilmiştir (Kazvînî, 1915, s. 150). Târih-i Guzîde adlı eserde aile mensuplarından biri olan İzzüddîn Tâhir’in isminin “Hâce İzzüddîn Tâhir-i Cüveynî” olarak geçmesi bu ailenin Cüveyn menşeli olduğunun önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Kazvînî, 1387hş: 599).

2. İlhanlı Döneminde Aile Üyelerinin Görevleri ve Etkinlikleri

Zengî/Feryümedî ailesi, İlhanlı hâkimiyetinin tesisinden önce de İran coğrafyasında dikkate değer bir prestije ve nüfuza sahip olmuştur. Bu kadim ailenin tarihî kaynaklarda adı geçen en eski mensubu İlhan Hülegü’nün İran’a intikalinden evvel bölgeyi Moğollar adına idare eden sivil Vali Emîr Argun Aka’nın yanında görev icra eden Hâce İzzüddîn Tâhir Feryümedî’dir. Fuvatî (1416hş: c. I, 201) İzzüddîn Tâhir’i büyük bir adam ve Horasan ileri gelenlerinden biri olarak tanımlamaktadır. Cüveynî (1329hş: c. II, 256, 260)’nin nakline göre, Emîr Argun Aka, Karakorum merkezinden Horasan’a avdet ettikten sonra Horasan ve Mâzenderân bölgelerinin mutlak vekilliğine Hâce İzzüddîn Tâhir’i atamıştır. Cüveynî, bu atamaya dair mütalaasında İzzüddîn Tâhir’in ahlâkî faziletleri, ilmi kudreti, idarî becerisi ve şöhreti hususunda müspet kanaat bildirmekte ve hazine işlerinin de kendisine tevdi edildiğini beyan etmektedir. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere İzzüddîn Tâhir bu mevkisini Emîr Argun Aka’nın yönetiminin sonuna kadar muhafaza etmiştir. Fuvatî (1416hş: c. I, 201)’ye göre Argun Aka, İzzüddîn Tâhir’e son derece güven duymaktadır. Bununla birlikte Horasan’daki icraatlarına dair mevcut bilgiler oldukça sınırlıdır. Rivayetlere göre 645/1256 yılında Hülegü’nün Tûs’a teşrifi esnasında Emîr Argun tarafından inşa ettirilen Mansûriye Bahçesi’nde konakladığı, bu esnada Argun Aka’nın zevcelerinin yanı sıra Hâce İzzüddîn Tâhir’in de bulunarak Hülegü’nün şerefine bir ziyafet tertip ettiği belirtilmektedir (Cüveynî, 1329hş: c. III, 103-104; Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 984; Hândmîr, 1333hş: c. III, 95).

İzzüddîn Tâhir’in Moğol idaresindeki etkin konumu İlhanlılar döneminde de sürmüştür. Nitekim, 663/1265 yılında Hülegü’nün vefatının akabinde tahta çıkan oğlu Abaka tarafından Horasan vezirliğine atanmıştır (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1059, 1061; Reşîdüddîn, yz. 2937, 143b; Muizzu’l Ensâb, yz. 67, 68b; Fasîh-i Hâfî, 1340hş: c. II, 333). Bu atamanın Argun Aka’nın yönetim süresince Moğollara gösterdiği sadakatin bir neticesi olduğu öne sürülebilir. Bununla beraber İzzüddîn Tâhir’in bu görevi ömrünün sonuna kadar sürdürüp sürdürmediği hususu muğlaktır. Devletşâh, Tezkiretu’ş-şu’arâ adlı eserinde Emîr Argun Aka’nın İlhan

Hülegü nezdinde İzzüddîn Tâhir hakkında sarf ettiği bazı sözler sebebiyle vezirin azledildiğini beyan etmektedir; ancak söz konusu ifadelerin mahiyetine dair bir malumat vermemektedir. Bununla birlikte görevden alınmasının yanı sıra bir miktar mal varlığına da el konulduğu belirtilmektedir (Semerkandî, 1338hş: 158). İzzüddîn Tâhir'in Horasan vezirliğine hangi tarihte veda ettiği kaynaklarda kesin bir tarihle verilmemiştir. İlhan Abaka'nın Horasan vezirliğini İzzüddîn Tâhir'in ardından oğlu Vecîhüddîn Zengî Feryümedî'ye tevdi ettiği bilinse de bu değişimin ne zaman gerçekleştiği hususu belli değildir (Reşîdüddîn, 1373 hş: c. II, 1061; Reşîdüddîn, yz. 2937, 143b; Durmuşoğlu, 2023: 44. İlhanlılar dönemi Horasan'ın idarî bürokrasisinin ayrıntıları için bkz. Durmuşoğlu, 2021: 84-88). Ancak Vecîhüddîn Zengî'nin 669/1270 yılında Nîşâbur'da görevde olduğu bilgisi göz önünde bulundurulduğunda İzzüddîn Tâhir'in ya bu tarihten önce (Fasîh-i Hâfi, 1340hş: c. II, 340) ya da Spuler (2011: 374)'in ifadesiyle tam olarak 669/1270 yılında azledildiği değerlendirilmektedir. Eğer Spuler'in verdiği tarih esas alınrsa Semerkandî'nin, İzzüddîn Tâhir'in İlhan Hülegü devrinde azledildiğine dair verdiği bilgi şüpheli hâle gelmektedir. Görevden alınmasının ardından geçen süreç hakkında kaynaklar suskun kalmış; zira tarihî anlatımlar daha ziyade oğlu Vecîhüddîn Zengî etrafında şekillenmiştir. Bilinen odur ki, İzzüddîn Tâhir, İlhan Abaka döneminde 676/1277 yılında vefat etmiştir (Fuvatî, 1416hş: c. I, 201).

İzzüddîn Tâhir, idarî yetkinliğinin yanı sıra sanata da ilgi duyan bir şahsiyet olarak temayüz etmiştir. Nitekim Dehistânî (1363hş: c. I, 13), Avfî'nin (ö. 629/1232 [?]) edebiyat, ahlâk ve tarihî şahsiyetlere dair kıssalardan müteşekkil olan Cevâmiu'l-Hikâyât adlı eserini (Yazıcı, 1993: 439-440) tercüme ederek Ferec Ba'd ez Şiddet adıyla İzzüddîn Tâhir'e ithaf etmiştir. Ayrıca dönemin meşhur şairlerinden Hâce Sa'îdüddîn Herevî (ö. ?) (Semerkandî, 1338 hş: 157-160; Safâ, 1369 hş: c. III, 354-360) ve Pûr Bahâ olarak bilinen Meliku's-şu'arâ' Tâcüddîn b. Bahâüddîn-i Câmî İzzüddîn Tâhir'i metheden şiirler kaleme almıştır (Safâ, 1369hş: c. III, 665-666; Kurtuluş, 2007: 362).

İzzüddîn Tâhir'in görevden azledilmesinin ardından Horasan vezirliği makamı oğlu Hâce Vecîhüddîn Zengî'ye tevdi edilmiştir. Reşîdüddîn (1373hş: c. II, 1061) bu atamadan söz etmekle birlikte belirli bir tarih vermemektedir. Ancak Spuler'in öne sürdüğü 669/1270 yılı kabul edilirse bu atamanın İlhan Abaka tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır. Vecîhüddîn Zengî, muhtemelen göreve başlamasını takiben kısa bir süre sonra 19 Safer 669/7 Ekim 1270 tarihinde Nîşâbûr'da meydana gelen büyük depremin hemen sonrasında İlhan Abaka'nın yarlığı ile şehrin imar faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirilmiştir (Hâfız-ı Ebrû, 1349hş: 63-64; Fasîh-i Hâfi, 1340hş: c. II, 340; Mîrhând, 1380hş: c. VIII, 4115). Söz konusu imar faaliyetleri, Horasanlı şair Pûr Bahâ'nın dikkatini çekmiş ve şair Vecîhüddîn Zengî'nin bu süreçteki katkılarını övgüyle anmıştır (Fasîh-i Hâfi, 1340hş: c. II, 340; Browne, 1928: 114; Safâ, 1369hş: c. III, 665-666).

İlhanlı Yönetiminde Bürokratik Devamlılık: Zengî/Feryümedî Ailesi Üzerine Bir İnceleme

Vecîhüddîn Zengî Horasan'daki vezirlik görevini İlhan Ahmed Tegüder ve Argun dönemlerinde de sürdürmüştür. Ahmed Tegüder ile onun yeğeni ve halefi Argun arasındaki taht mücadelesi sırasında Argun'un adamları tarafından Kuçan'da ele geçirilmiş ve kendisine Argun'u zehirleme görevinin verildiği iddiasıyla evi yağmalanmıştır. Ancak Buluğan Hatun'un (Bu hatunun İlhanlı siyasetindeki yeri için bkz: Gördeğir, 2025, 27-41) araya girmesiyle hayatını kurtarmayı başarmıştır (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1130). Şehzade Argun'un baskısı altında görevini sürdüren Vecîhüddîn Zengî 682/1284 yılı itibarıyla yeniden Argun'un karşısına çıkacaktır. Argun, amcası Ahmed Tegüder'den tahtı almak üzere askerî ve malî hazırlıklarını sürdürdüğü esnada çevresindeki emîrlere Vecîhüddîn Zengî'nin Horasan'da her yıl kendi adına on binlerce dinar topladığını ifade etmiştir. Kendisine yöneltilen bu suçlamaları kabul etmeyen Vecîhüddîn Zengî, suçunun ispatlanması hâlinde her dinarın yerine bin dinar ödeyeceğini belirtmiştir. Bu süreçte Argun, Şiraz'dan hizmetine giren Kıvamüddîn Buhârî'yi malî işlerden sorumlu kılarak Horasan'a Vecîhüddîn Zengî'nin yanına göndermiştir. Yapılan müzakereler neticesinde beş yüz tümen (beş bin dinar) doğrudan hazineye teslim edilmesi, ayrıca üç yüz tümenin nakit, iki yüz tümenin ise hayvan, tahıl, elbise ve alet olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Vecîhüddîn Zengî'nin yakın çevresinden bazı kimselerin onun büyük miktarda bir hazinesini Tûs'a gönderdiğine dair ifadeleri üzerine, Argun'un adamları bu mallara el koymuştur. Sonuç olarak Argun isteklerini elde ettikten sonra Vecîhüddîn Zengî'nin istememesine rağmen onu bir kez daha Horasan valiliğine atamıştır (Vassâf, 1346hş: 73-74). Ancak ilerleyen dönemde Argun 28 Ramazan 685/17 Kasım 1286 tarihinde Arran'da bulunduğu sırada saçlarının dökülmesini Vecîhüddîn Zengî'nin kendisine verdiği zehrin etkisine bağlamış ve 20 Zilkade 1285/7 Ocak 1287 tarihinde onu öldürmüştür (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1163). Kazvînî (1387hş: 599-600), Reşîdüddîn'in zikrettiği tarihte Vecîhüddîn Zengî'nin öldürüldüğünü teyit etmekle birlikte öldürülme sebebine dair herhangi bir beyanda bulunmamaktadır. Bununla beraber Vassâf (1346hş: 74) ve Kazvînî (1387hş: 599-600) tarafından Vecîhüddîn Zengî'nin faziletli ve iffetli biri olarak tanımlanması onun suçsuzluğu konusundaki şüpheleri güçlendirmektedir. Dolayısıyla Vecîhüddîn Zengî'nin malî tasarruflarını devlet malını koruma içgüdüsüyle mi yoksa kişisel menfaatleri doğrultusunda mı yaptığı sorusu hâlâ cevaplanamamıştır.

Vecîhüddîn Zengî, İzzüddîn Tâhir'in tek erkek evladı olarak kaydedilmesine rağmen kaynaklarda kendisinin dört erkek çocuğa sahip olduğu belirtilmektedir: Nizâmüddîn Yahya, Vecîhüddîn Zengî, 'Alâ'üddîn Hindû ve Tâcüddîn Mahmûd (İkbâl, 1328hş: 131). Bu dört erkek evlat içinde ilk olarak Nizâmüddîn Yahya'nın ismi ön plana çıkmaktadır. Ancak onun babasından sonra hangi otorite tarafından ve ne zaman göreve getirildiğine dair kesin bilgiler mevcut değildir. Bununla birlikte kaynaklar Nizâmüddîn Yahya'nın, Gazan Han'ın Horasan'daki şehzadeligi döneminde yani babası Argun'un hükümdarlığında 688/1289 yılında İlhanlı hizmetinde bulunduğunu göstermektedir. Bu süreçte Emîr Nevruz'un isyanıyla meşgul olan Şehzade Gazan Cacerm yakınlarındaki Kâlpûş'ta konaklarken

Nizâmüddîn Yahya Beyhak'tan huzuruna gelerek itaatini sunmuş ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli değerli eşyalar getirmiştir. Bu görevin ardından bir fermanla tekrar Beyhak'a dönerek askerinin yaşesiyle ilgilenmiştir (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1222).

Yaklaşık iki yıl sonra Nizâmüddîn Yahya'nın ismi yeniden Horasan'daki gelişmeler bağlamında öne çıkmaktadır. Bu sırada İlhanlı tahtında değişiklik yaşanmış ve Geyhatu hükümdarlığına gelmiştir. Horasan'daki gelişmeler hakkında bilgi vermek üzere Şehzade Gazan tarafından İlhan Geyhatu'ya elçi olarak Emîr Kutluğşâh gönderilmiş ancak elçi geri döndüğünde Geyhatu'nun eğlenceyle meşgul olması nedeniyle bu raporların dikkate alınmadığını bildirmiştir. Aynı dönemde Nizâmüddîn Yahya Horasan'daki bazı ileri gelenleri öldürmüş ve halktan zorla mal toplamıştır. Bu durum üzerine Gazan 690/1291 yılında Esterâbâd'a hareket ederken Horasan'da karışıklık çıkaran Nizâmüddîn Yahya'nın Beyhak'tan getirilmesi için Kutluk Hâce ve Lâlâ'yı görevlendirmiştir. Ancak can güvenliğinden endişe eden Nizâmüddîn Yahya Gazan'ın huzuruna çıkmak istememiştir. Öte yandan Emîr Nevrûz'un Nişâbûr yakınlarında olduğu ve Andamud Kalesi'nden Nizâmüddîn Yahya'yı çıkararak Cüveyn'e saldırmayı planladığı bilgisi ulaşmıştır. Bununla birlikte Yahya'nın söz konusu kaleye sığındığı veya hapsedildiği hususu kesinlik kazanmamıştır (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1231-1232). Ancak ilerleyen süreçte Gazan, Emîr Nevrûz ile olan sorunlarını çözdükten sonra 695/1296 yılında Nevrûz'u Horasan'a atamış ve Nizâmüddîn Yahya'yı da yanında nâib olarak görevlendirmiştir. Böylece Yahya, Gazan'ın gazabından kurtulmuştur (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1269; Vassâf, 1346hş: 199).

İlhanlı Devleti'ne tâbi devletlerdeki siyasî ve idarî işlerin yanı sıra malî ve iktisadî işlerde merkezî bürokrasinin kontrolü altındaydı (Özgüdenli, 2009: 192). Bu bağlamda malî düzenlemelerle ilgili olarak Anadolu'ya gönderilen bürokratlardan biride Nizâmüddîn Yahya'dır. Onun Horasan'daki nâiblik görevi yaklaşık üç yıl sürmüş, 699/1299 yılında ise Gazan tarafından malî ve vergi işleri için müstevfi olarak Anadolu'ya gönderilmiştir. Erzincan, Sivas ve Tokat'ta yürüttüğü vergi uygulamaları ve yaptığı usulsüzlükler bölge halkını zor durumda bırakmıştır. Vergi ve muhasebe işleri için topladığı adamları halka zulmetmiş, rüşvet ve ağır vergiler nedeniyle huzursuzluk artmıştır. Bu süreçte Anadolu'da müstevfi olarak görev yapan Şerefeddin Abdurrahman da Yahya'nın yanında bulunmuş ve onun hukuksuz uygulamalarına tanıklık etmiştir. Yahya bu tanıklıktan rahatsız olmuş ve Abdurrahman'a karşı düşmanlık beslemeye başlamıştır. Onu etkisiz hâle getirmek için sikke ayarlarını denetleme bahanesiyle gerçekte ise suikast düzenlemek amacıyla Kuhistanlı bir İsmâ'îlî olan Belek Rindî'yi Samsun'a göndermiştir. Burada ikili arasında yapılan görüşmenin ardından gece vakti Şerefeddin Abdurrahman Belek Rindî tarafından suikasta uğramıştır. Yakalanan suikastçı, Yahya'nın azmettirici olduğunu itiraf etmiş; Abdurrahman ise aldığı yaraların etkisiyle bir süre sonra hayatını kaybetmiştir (Aksarayî, 2023: 207-216; Turan, 2016: 646-647).

İlhanlı Yönetiminde Bürokratik Devamlılık: Zengî/Feryümedî Ailesi Üzerine Bir İnceleme

Nizâmüddîn Yahya'nın Anadolu'daki icraatları İlhanlı Devleti açısından olumsuz sonuçlar doğurmuş, onun vergi artırım ve gelir sağlama konusundaki girişimleri bölgedeki huzur ve asayişin bozulmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Melville (2009: 95) de Nizâmüddîn Yahya'nın yönetiminde Anadolu'nun çok daha kötü bir dönem geçirdiğini vurgulamaktadır. Bu durum Anadolu'daki yöneticilerin Gazan Han'a şikâyetle bulunmalarına yol açmış ve bu şikâyetler Yahya'nın akıbetini belirlemiştir. Gazan gelen şikâyetler üzerine Yahya'yı Hemedân'da birkaç kez yargılatmış, özellikle de Şerefeddin Abdurrahman'ın çocukları babalarının kan davasını güderek Yahya'nın idamını talep etmeleri neticesinde Nizâmüddîn Yahya 1 Muharrem 702/26 Ağustos 1302 tarihinde Heştrûd civarında öldürülmüştür (Reşîdüddîn, 1373hş: c. II, 1306; ve Kazvînî, 1387hş: 605; İkbâl, 1328hş: 128). Her ne kadar görevdeyken suistimalleri kanıtlanan idareciler Gazan Han tarafından en şiddetli şekilde cezalandırılmış olsa da Anadolu'daki zulmün önüne geçilememiştir (Özgüdenli, 2009: 197).

Nizâmüddîn Yahyâ'nın ardından İlhanlı Devleti yönetiminde yer alan Zengî/Feryümedî ailesine mensup bir diğer önemli şahsiyet Vecîhüddîn Zengî'nin oğlu 'Ala'üddîn Hindû'dur. Kaynaklarda babasının en tanınmış evladı olarak zikredilen 'Ala'üddîn Hindû'nun, Vecîhüddîn Zengî'nin vefatının akabinde uzun yıllar Horasan vezirliği görevini icra ettiği belirtilmektedir. Onun ilim ve edebiyata olan temayülü özellikle vurgulanmaktadır (Fuvatî 1416hş: c. II, 374; İkbâl, 1328hş: 128). Vassâf (1346hş: 272-274) tarafından aktarıldığına göre 703/1303 yılında dünyevî işlerden el çekerek ahiret meseleleriyle meşgul olmaya yönelen 'Ala'üddîn Hindû muhtemelen Gazan Han tarafından Horasan'a vezir olarak atanmıştır. Söz konusu atamayı müteakip Fasîh-i Hâfî'nin (1439hş: c. III, 18) verdiği bilgilere göre, Ölceytü 710/1310 yılında onu bazı İlhanlı emîrleriyle birlikte Melik Gıyâsüddîn Kert'e elçi sıfatıyla Herat'a göndermiştir. Bu diplomatik misyon dönüşünde 'Ala'üddîn Hindû, Ölceytü'ye Melik Gıyâsüddîn Kert'in isyan hazırlığında olduğu yönünde bilgi vermiştir. Onun sonraki faaliyetleri hakkında ulaşılabilen kayıtlar 25 Şevval 713/12 Şubat 1314 tarihinde Kirmân ve Bâr sahili havalisine atanmasıyla ilgilidir (Kâşânî, 1348hş: 154). Ölceytü'nün saltanatının son dönemlerinde yaklaşık 715/1315 yılı civarında 'Ala'üddîn Hindû'nun bazı diğer İlhanlı emîrleriyle birlikte Horasan bölgesindeki siyasî ve idarî meseleler için görevlendirildiği anlaşılmaktadır (Vassâf, 1346hş: 354). Bundan sonraki süreçte onun İlhanlı idaresindeki son resmî görevi Ebû Sa'îd Bahadır Han dönemine rastlamaktadır. Vassâf (1346hş: 361)'ın kaydettiği üzere 718/1318 yılında Fîrûzâbâd'ın bir kısmı 'Ala'üddîn Hindû'nun yönetiminde bulunmaktaydı. Ancak bu tarihten sonra İlhanlı devlet mekanizması içinde herhangi bir faaliyeti kaydedilmemektedir. Nihayetinde onun 722/1322 veya 723/1323 yılında vefat ettiği bildirilmektedir (Fasîh-i Hâfî, 1439hş: c. III, 34; İkbâl, 1328hş: 128). Bununla birlikte Hâfız-ı Ebrû (1317hş: 155-156; 1380hş: c. I, 66; Şahin, 2023: 90) Zilkade 737 / Haziran 1337 tarihli olaylara ilişkin tasvirinde Toga Timur ile Şeyh Hasan-ı Büzürg arasında cereyan eden hâkimiyet mücadelesinde 'Ala'üddîn Hindû ile oğlu Hâce Razîyüddîn Abdülhak'ın

Toga Timur'un safında yer aldığını belirtmektedir. Bu durum Hâfız-ı Ebrû'nun kaydına göre, 'Alâ'üddîn Hindû'nun söz konusu tarihte hayatta olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Şebânkâreî (1343hş: 326)'nin verdiği bilgiler bu konuda başka bir sorunu gündeme getirmektedir. Şebânkâreî, 'Alâ'üddîn Hindû ile oğlu Abdülhak'ın Irak bölgesinde öldürülmüş olabileceklerine dair bir rivayeti aktarır. Burada dikkat çeken husus her iki ismin de aynı olayda mı yoksa farklı zamanlarda mı öldürüldüğü konusunda herhangi bir kronolojik bilginin verilmemesidir. Dolayısıyla ölüm zamanları ve şekilleri hakkında netlik bulunmamaktadır. Ayrıca yukarıda bahsedilen 737/1337 tarihli savaş sırasında özellikle Hâce Razîyüddîn Abdülhak'ın hayatını kaybetmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Zira Fasîh-i Hâfî (1439hş: c. III, 52) onun ölüm tarihini doğrudan 737/1337 olarak kaydetmektedir. Fasîh-i Hâfî ile İkbâl'in 'Alâ'üddîn Hindû'nun vefatına dair verdikleri tarihler mevcut kaynakların verdiği bilgilerle güvenilirliğini yitirmekte ve eleştirel bir yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

İlhanlılar döneminde Horasan bölgesinde idarî görevler icra eden Zengî/Feryûmedî ailesine mensup önemli şahsiyetlerden biri de Tâcüddîn Mahmûd'un oğlu 'Îmâdüddîn Muhammed'dir. Söz konusu şahıs, Horasan eyaletinde hem vezirlik hem de müstevfîlik makamlarında bulunmuş; çağdaş kaynaklar tarafından zeki, basiretli ve ileri görüşlü bir devlet adamı olarak tavsif edilmiştir. Ayrıca Farsça kaleme alınan inşâ ve resmî yazışmalar hususunda devrinin önde gelen simalarından biri olarak kabul edilmiştir. Dinî vecibelerine bağlılığı ile tanınan 'Îmâdüddîn Muhammed'in kendine has bir zikir silsilesi benimsediği ve bu zikri okumadan divana çıkmadığı gerek sefer gerekse ikamet hâlinde bu uygulamasını asla ihmal etmediği nakledilmektedir. Onun vefat tarihi olarak müverrih İbnü'l-Fuvatî 716/1316 yılını kaydetmektedir (Fuvatî, 1416hş: c. II, 165; İkbâl, 1328hş: 128-129).

İlhanlı hâkimiyeti altında Zengî/Feryûmedî ailesinden kaynaklarda adı zikredilen son mühim sima ise Hâce 'Alâ'üddîn Muhammed'dir. Babasının vefatının ardından Horasan eyaletinde müstevfî ve vezir sıfatıyla tayin edilen bu zatın, İbnü'l-Fuvatî tarafından 716/1316 yılında bizzat görüldüğü, ahlâkî meziyetleriyle temâyüz ettiği bildirilmektedir (Fuvatî, 1416hş: c. II, 365). Zikri geçen şahıs, ailesinin en tanınmış mensuplarından biri hâline gelmiş ve İlhanlı siyasi yapısında önemli bir yer edinmiştir. 727/1326 tarihinde Sultan Ebû Sa'îd, İlhanlı ülkesinin vezirlik görevini Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî'nin oğlu Hâce Gıyâsüddîn Muhammed Reşîd'e tevdi etmiş; Hâce 'Alâ'üddîn Muhammed'i de onunla birlikte vezâret makamına ortak kılmıştır. Ancak bu müşterek vezirlik dönemi altı ayı aşkın bir süreyi geçmemiş; ardından Hâce Gıyâsüddîn Muhammed vezirlikte tam yetkiye sahip olmuş, Hâce 'Alâ'üddîn ise yeniden Horasan vezirliğine iade edilmiştir. Aynı zamanda İlhanlı topraklarının umumî müstevfîliği de kendisine tevdi olunmuştur. Uzun yıllar boyunca Horasan'ın malî ve idarî işlerini yürüten Hâce 'Alâ'üddîn, yeğeni Hâce Razîyüddîn vasıtasıyla bölge üzerindeki etkinliğini sürdürmüştür. Bu durum Ebû Sa'îd'in 736/1335 yılında vefatına dek devam etmiştir. Sultan'ın ölümünü müteakip İlhanlı tahtı üzerindeki rekabet artmış ve

İlhanlı Yönetiminde Bürokratik Devamlılık: Zengî/Feryümedî Ailesi Üzerine Bir İnceleme

çeşitli hanedan mensupları arasında iktidar mücadelesi başlamıştır. Bu süreçte Hâce 'Alâ'üddîn, Cengiz Han'ın kardeşinin soyundan gelen ve Mâzenderân ile Horasan'ın bir bölümünde nüfuz sahibi olan Toga Timur Han'ı desteklemiştir. 737/1336 yılında onun adına hareket eden yeğeni Hâce Razîyüddîn Abdülhak, Ali bin Baydu'nun oğlu ve İlhanlı tahtı üzerinde hak iddia eden Musa Han'ın ordusunu mağlup etmiştir. Ne var ki Toga Timur Han ile Hâce 'Alâ'üddîn'in iktidar teşebbüsleri uzun ömürlü olmamış; aynı yıl içerisinde Horasan'da giderek güç kazanan Serbedarî hareketi bu iktidara karşı ciddi bir tepki geliştirmiştir. Bu dönemde Zengî/Feryümedî ailesine mensup yöneticilerin halk üzerindeki baskıları, keyfî uygulamaları ve ahlâka mugayir davranışları geniş çaplı bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. 737/1336 senesinde Serbedarî liderlerinden Emîr Abdurrezzâk Baştinî'nin düzenlediği bir saldırı neticesinde Hâce Razîyüddîn Abdülhak öldürülmüş; Hâce 'Alâ'üddîn ise Esterâbâd'a firar etmiştir. Ancak burada da barınamayarak yakalanmış ve nihayetinde 23 Şâban 742/1 Şubat 1342 tarihinde Serbedarîler tarafından infaz edilmiştir (İkbâl, 1328hs: 129-130).

Sonuç

Bu çalışma İlhanlılar döneminde Horasan bölgesinde idarî yapının sürekliliği bağlamında Zengî/Feryümedî ailesinin oynadığı belirleyici rolü ortaya koymuştur. Ailenin birkaç kuşak boyunca önemli idarî görevlerde bulunmuş olması İlhanlıların yerleşik İran bürokratik gelenekleriyle kurduğu pragmatik ve sistematik ilişkinin en somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. Moğol istilâsından sonra ortaya çıkan yeni siyasî düzende Zengî/Feryümedî ailesi gibi yerel elitlerin devlet mekanizmasına entegre edilmesi hem merkezi otoritenin meşruiyetini artırmış hem de idarî istikrarın tesisine katkı sağlamıştır. Ailenin mensupları, vezirlik ve müstevfîlik gibi üst düzey görevler vasıtasıyla Horasan gibi kritik bir bölgenin idaresinde etkin rol oynamış, zaman zaman merkezle gerilimler yaşamalarına rağmen idarî devamlılığı mümkün kılmışlardır. Bu süreçte bireysel kabiliyetlerin yanı sıra, ailenin sahip olduğu tarihî prestij, idarî birikim ve yerel bağların etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı aile fertlerinin görevde buldukları esnada gerçekleştirdikleri suistimaller, İlhanlı yönetiminin sınırlı da olsa bürokratik denetim mekanizmalarını işletmekteki zaaflarını da gözler önüne sermektedir. Zengî/Feryümedî ailesinin siyasî iniş çıkışlarla şekillenen tarihî süreci, İlhanlı döneminde devlet-toplum ilişkilerinin dinamik yapısını ve yerel güç odaklarının devlet organizasyonuna katkılarını anlamak açısından kıymetli bir örnek teşkil etmektedir. Sonuç olarak bu makale, söz konusu ailenin idarî sistem içerisindeki konumu üzerinden İlhanlı bürokrasisinin yerli unsurlarla kurduğu ilişkinin mahiyetini ve bu ilişkinin tarihsel sürekliliğe olan katkısını vurgulamıştır. Bu çerçevede İlhanlı idarî yapısında kurumsallaşma süreçlerinin sadece merkezî iradeyle değil aynı zamanda yerel seçkinlerin etkin katılımıyla şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Alâeddin Ata Melik b. Bahâeddin b. Muhammed b. Muhammed Cüveynî. 1329hş. *Târîh-i Cihânguşâ*. C. 1-3. Tsh. Muhammed b. Abdulvahhâb Kazvînî. Tahran: İntişârât-i Donyâ-yi Kitâb.
- Bilgin, Orhan. 1993. "Cüveynî Atâ Melik". ss. 140-141 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: TDV Yayınları.
- Boyle, John. 1991. "Djuwayni". ss. 606-607 içinde *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. 3. Leiden: E. J. Brill.
- Browne, Edward Granville. 1928. *A Literary History of Persia the Tartar Dominion (1265-1502)*. C. 1-4. London: Cambridge at the University Press.
- Dayı, Özkan. 2018. "Vezir Şemseddin Muhammed Cüveynî'nin İlhanlı Devletindeki Faaliyetleri (1263-1284)". *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1): 95-111.
- Durmuşoğlu, Kurban. 2021. "Horasan'ın İdarî Bürokrasisinde İlhanlı Şehzâdeleri ve Devlet Adamları (1256-1335)". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 81-94.
- Durmuşoğlu, Kurban. 2023. "İlhanlılar Döneminde Horasan (1256-1335)". Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî. 1348hş. *Târîh-i Ülcâyâtü*. Neşr. Mehî'n Hambelî. Tahran.
- Emîr Devletşâh Semerkandî. 1338hş. *Tezkiretu's-su'arâ*. Tsh. Muhammed Ramazânî. İntişârât-i Pedîde-i Hâver.
- Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî. 1340-1439hş. *Mucmel-i Fasîhî*. C. 1-3. Tsh. Mahmûd Ferruh. Meşhed: Kitâbufuruş-i Bastan.
- Gıyâseddîn b. Humâmeddîn el-Hüseynî Hândmîr. 1333hş. *Habîbu's-siyer*. C.1-4. Haz. Muhammed Debîr Siyâkî. Tahran: Kitâbfuruş-i Hayyâm.
- Gördegir, Ercan. 2025. İlhanlı Tarihinin Etkin Figürleri: Bûlûgân Hatunlar. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 13/43, 27-43. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1579744>
- Hâfız-ı Ebrû. 1317hş. *Zeyl-i Câmi'u't-tevârîh-i Reşîdî*. Neşr. Hânâbâ Beyânî. Tahran: Şirketi Tezâmuni İlmî.
- Hâfız-ı Ebrû. 1349hş. *Coğrafyâ-yi Hâfız-ı Ebrû Kısmet-i Rub'ı Horâsân Herât*. Tsh. Gulâm Rızâ Mâyil-i Herevî. Tahran: İntişârât-i Bonyâd-i Ferhengi İrân.
- Hâfız-ı Ebrû. 1380hş. *Zubdetü't-Tevârîh*. C. 1-4. Tsh. Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî. Tahran: İntişârât-i Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî.
- Hamdullah Mustevfî-yi Kazvînî. 1387hş. *Târîh-i Guzîde*. Haz. Abdülhüseyn Nevâ'î. Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.
- Hamdullah Mustevfî-yi Kazvînî. 1915. *Nuzhetu'l-kulûb*. Neşr. G. L. Strange, Neşr. Leiden-London: E. J. Brill&Luzac.
- Hüseyn b. Es'ad Dehistânî. 1363hş. *Ferec Ba'd ez Şiddet*. C. 1-2. Tsh. İsmâ'îl Hâkimî. İntişârât-i İtlâ'ât.
- İbnü'l-Fuvatî. 1416hş. *Mecma'u'l-âdâb fi mu'cemi'l-ekâb*. C. 1-4. Thk. Muhammed el-Kâzım. Tahran: Müessesetü't-Tabâ'a ve'n-Neşr.
- İkbâl, Abbâs. 1328hş. "Noshe-i Hattî: *Kitâbu'l-Hikme fi'l-Ed'iyeti ve'l-Mev'izeti li'l-Ümmeti Te'lîf Muhammed b. 'Ali en-Nâmûsî'l-Hivârîyyî'l-Feryûmedî*", *Neşriyye-i Yâdgâr*, Sayı: 8-9:124-131.

İlhanlı Yönetiminde Bürokratik Devamlılık: Zengî/Feryümedî Ailesi Üzerine Bir İnceleme

- Jackson, Peter. 2022. *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihden İhtidâya*. Çev. Ali Fahri Doğan. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. 2023. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurtuluş, Rıza. 2007. "Pûr-i Bahâ-yi Câmî". ss. 363 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları.
- Melville, Charles. 2009. "Anatolia under the Mongols". ss. 51-101 içinde *The Cambridge History of Turkey Byzantium to Turkey, 1071-1453*. Ed. Kate Fleet. New York: Cambridge University Press.
- Morgan, David. 1995. "Rashid-al-Din Tabib". ss. 443-444 içinde *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. 8. Leiden: E. J. Brill.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed Şebânkâreî. 1343hş. *Mecma'u'l-Ensâb*. Tsh. Mîr Hâşim Muhammed. Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând. 1380hş. *Târîh-i Ravzatu's-safâ*. C. 1-15. Tsh. Cemşid Kiyanfer, Tsh. Tahran: İntişârât-i Esâfîr.
- Muizzu'l Ensâb*. Bibliothèque Nationale de France, Département des Manuscrits, Persian 67.
- Özgüdenli, Osman Gazi. 2008. "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî". ss. 19-21 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özgüdenli, Osman Gazi. 2009. *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî. 1373hş. *Câmi'u't-Tevarîh-i Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî*. C. 1-4. Tsh. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî. Tahran: Neşr-i Elbruz.
- Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî. 1374hş. *Câmi'u't-Tevarîh*. Tsh. Behmen Kerîmî. Tahran: İntişârât-i İkbâl.
- Reşîdüddîn Fazlullâh. *Şu'ab-i pençgâne (Neseb-nâme-i Mülûk)*. Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi, Yazma nr. 2937.
- Safâ, Zebîhullah. 1369hş. *Târîh-i Edebiyyât der İrân*. C. 1-5. Tahran: İntişârât-i Firdovs.
- Spuler, Bertold. 2011. *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*. Çev. Cemal Köprülü, Çev. Ankara: TTK Yayınları.
- Şahin, Mustafa. 2023. *Son İlhanlı Toga Timur Han ve Varisleri*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Şehâbeddîn Abdullah b. Fazlullah Şîrâzî. 1346hş. *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*. Tsh. Abdulmuhammed Âyetî, Tsh. Tahran: İntişârât-i Bonyâd-ı Ferheng-i İrân.
- Turan, Osman. 2016. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Yazıcı, Tahsin. 1993. "Cevâmiu'l-Hikâyât". ss. 439-440 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV Yayınları.

